

Hebben de Keltische culturen afgedaan in de geschiedenis van de Lage Landen? Confronterende zoektocht naar informatie

Prof. Dr. John de Vries

Inleiding

Archeologische vondsten, daterend uit de periode tussen de 8e eeuw v. Chr. en de verovering en bezetting van grote delen van Europa door de Romeinen, en ook schriftelijke klassieke bronnen, rechtvaardigen de conclusie dat zich in die periode in Europa twee Keltische culturen vrij hebben kunnen ontwikkelen en doen gelden: eerst de Hallstatt-cultuur, en vanaf ± 475 v. Chr. de La Tène-cultuur.^{1 2}

Bij pogingen om in onze streken gevonden Keltisch cultureel erfgoed op het spoor te komen, hetgeen inmiddels onder meer geresulteerd heeft in het doen verschijnen van de boekjes *Keltisch cultureel erfgoed* - door toepassing van de archeologie - *in nieuw perspectief* (De Vries, J., ed.. 2006) en *Everzwijnbeeldjes - Archeologische vondsten verwijzen naar een Keltische traditie* (De Vries, J., ed.. 2012), is de afgelopen decennia herhaaldelijk gebleken dat er zich met betrekking tot het beschikbaar zijn en verstrekken van informatie over Keltisch cultureel erfgoed een ontwikkeling aan het voltrekken is, die de vraag oproept, of de Keltische culturen hebben afgedaan in de geschiedenis van de Lage Landen. De in 2006/2007 eerst in het Limburgs Museum en vervolgens in het Rijksmuseum van Oudheden gehouden tentoonstelling *Het geheim van de Kelten* en het in 2006 verschenen boek *Op zoek naar de Kelten* hebben die ontwikkeling niet kunnen stoppen en zelfs niet kunnen afremmen. Integendeel. De Keltische culturen blijken na 2006 nog verder in de vergetelheid te zijn geraakt.

Een teken aan de wand. Indien er niet tijdig maatregelen worden genomen, zal het tij niet meer te keren zijn, en zal er uiteindelijk een moment komen, waarop de herinnering aan die culturen uitgewist zal zijn. Over het niveau van de tweede Keltische cultuur, de La Tène-cultuur, wordt in de inleiding van het twee jaar geleden verschenen boek *Keltenstätte aus der Luft*, een studie over de vroegstedelijke samenlevingsvormen in de door Julius Caesar als oppida aangeduide Keltische versterkte plaatsen, opgemerkt: "Nur allzu oft gerät darüber in Vergessenheit, dass die Römer auf ihren Eroberungszügen diesseits der Alpen auf einheimische Kulturen gestoszen sind, die üblicherweise zusammenfassend als 'keltisch' bezeichnet werden und die selbst an der Schwelle zur Hochkultur standen."³

Met de bedoeling om bovengenoemde ontwikkeling onder de aandacht te brengen is een zoektocht gestart naar informatie over de Keltische culturen in de collecties archeologie van musea, in cultuurhistorische c.q. archeologische literatuur, en in de archiveringssystemen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE): de instelling die haar kennis gericht inzet om waardevol erfgoed voor Nederland te bewaren, en de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW): het genootschap dat als forum, geweten en stem van de wetenschap de kwaliteit van de wetenschap bevordert.

Zoektocht naar informatie over de Keltische culturen - een confrontatie

De directe aanleiding tot de zoektocht naar informatie was de waarneming (in het voorjaar van 2012) dat er in de nieuwe vaste tentoonstelling van het Thermenmuseum (Heerlen) *Romeins Zuid-Limburg - het hele verhaal* geen aandacht wordt besteed aan de gevolgen van de wisselwerking tussen de Keltische cultuur en de Romeinse cultuur na de verovering en bezetting van onze streken door de Romeinen halverwege de laatste eeuw v. Chr..

In *Archeologie Magazine* 2012 (02) had de conservator Archeologie van het museum nog heel andere verwachtingen gewekt door erop te wijzen dat in de nieuwe tentoonstelling de overgang van Keltisch Zuid-Limburg in Romeins Zuid-Limburg centraal zou staan.⁴

De (vooropgestelde) overgang valt echter niet uit de tentoonstelling op te maken.

Bij wijze van 'Woord vooraf' wordt in een videofilmje heel summier geschetst, wat de Romeinen bij hun bezetting van Zuid-Limburg zouden hebben aangetroffen. Volgens de conservator krijg je een

aardig beeld van de toenmalige Zuid-Limburgers, als je Asterix en Obelix leest. Zij zouden hun huizen van hout, takken, stro en riet hebben gebouwd, hun eigen kleding, gereedschappen en werktuigen hebben gemaakt, en genoeg graan hebben verbouwd om er de winter mee door te komen.⁵

Na aan het begin (van de tentoonstelling) opgemerkt te hebben dat de oorspronkelijke Gallische bewoners, de Eburonen, voor een groot deel uitgemoord zijn bij het neerslaan van hun opstand, en daardoor hun naam sindsdien wel voorgoed verdwenen zal zijn, en na daarmee gesuggereerd te hebben dat alles gezegd is over de inheemse cultuur ten tijde van de verovering door de Romeinen, kan de eigenlijke tentoonstelling beginnen: de ontdekkingsreis langs het in “Romeins” Zuid-Limburg (meer in overeenstemming met de toenmalige werkelijkheid zou ‘Zuid-Limburg in de Romeinse tijd’ zijn geweest) gevonden cultureel erfgoed.

De in de nieuwe vaste tentoonstelling van het Thermenmuseum getoonde voorwerpen worden als Romeins aangemerkt. Daarmee wordt de indruk gewekt dat, ook al bleven uitingen van Keltische culturen zich manifesteren, zij niet meer als zodanig benoemd hoeven te worden. Uit de Romeinse tijd daterende archeologische vondsten kunnen zuivere uitingen zijn van de Romeinse cultuur òf zuivere uitingen van de Keltische cultuur òf resultaten van de integratie van de twee culturen. Zo bleef ondanks de aanwezigheid van het Romeinse militaire bestuur en economisch bestel het inheemse element vertegenwoordigd in een verscheidenheid aan tradities:

- religieuze tradities.⁶ Welke in de tentoonstelling getoonde afbeeldingen van godheden stellen Romeinse godheden voor, en welke Keltische? Keltische kunstenaars beeldden hun godheden gestileerd af;
- het ambacht van het smeden: bijvoorbeeld, het maken van wapens (een deel van de Romeinse wapenrusting was van Keltische origine: zwaardtypes, helmtypes, en maliënkolder)⁷, wagens (bleven Keltische namen dragen) en paardetuigen.⁸ Welke van de vele getoonde metalen voorwerpen kwamen uit Keltische werkplaatsen, en welke uit Romeinse;
- het zich kleden: zowel de mannen als de vrouwen bleven de Gallische mantel als basisdracht dragen.^{9 10}

Een heel opvallende omstandigheid met betrekking tot het vaststellen van de culturele herkomst van de tentoongestelde archeologische vondsten was dat van geen enkele vondst de datering wordt vermeld.

Uit de presentatie van de nieuwe vaste tentoonstelling van het Thermenmuseum valt niet op te maken dat van tevoren kennis genomen is van wat de Keltische culturen kenmerkte. Illustratief in dit verband is het in de tentoonstelling op een poster over Romeinse veeteelt afbeelden van een bronzen everkopje (Maastricht, 2e/3e eeuw na Chr.) naast de mededeling dat de Romeinen dol waren op varkensvlees en de Germanen graag rundvlees aten, alsof het door de Romeinen eten van varkensvlees en het everkopje ook maar iets met elkaar te maken zouden hebben. Dat slaat werkelijk als een tang op een varken! Het mannelijk everzwijn was namelijk een van de belangrijkste Keltische symbolische diermotieven. Het is tot ver in de Romeinse tijd gehanteerd als strijd- en jachtsymbool, als votiefgave, en als amulet, ter bescherming op reis.¹¹ Nog wel zo illustratief voor het geen kennis genomen hebben van de Keltische cultuur is het als *dei ex machina* ten tonele voeren van de rundvleesetende Germanen, terwijl varkensvlees volgens Diodorus Sicullus (1e eeuw v. Chr.) een geliefd Keltisch voedsel en een belangrijk gerecht bij Keltische feesten was.¹²

Hoe het ook zij, de Keltische cultuur kan niet met de verovering door de Romeinen plotsklaps zodanig verdwenen zijn dat, wanneer uitingen ervan zich bleven manifesteren (continuïteit van cultuur), die zo maar als Romeins aangemerkt kunnen worden. Dat zou neerkomen op veronachtzaming van de Keltische cultuur.

*
* *

Omdat de presentatie van de nieuwe vaste tentoonstelling van het Thermenmuseum schril afsteekt tegen de presentatie van ook in Limburg gevonden Keltisch cultureel erfgoed in de in 2006 in het Limburgs Museum gehouden tentoonstelling *Het geheim van de Kelten*, is vervolgens in het Limburgs Museum nagegaan wat daar nu na zeven jaar de beschikbaarheid van kennis over de Keltische culturen is. Daartoe zijn op de website van het museum via de ingangen ‘Collecties’ en ‘Museumcollectie (Archeologie)’ de volgende zoektermen ingevoerd: ‘Keltisch’, ‘Keltische vondsten’, ‘Keltische

archeologie', 'Keltische culturen' en 'Keltisch cultureel erfgoed'. Dat leverde alleen voor 'Keltisch' enkele meldingen uit de Keltische periode op:

- bronzen gordelhaak, twee bronzen enkelbanden en bronzen ring, met als nadere datering: - 250/ - 100 v. Chr.;
- bronzen armband zonder nadere datering;
- muntschat van Echt zonder nadere datering.

Als dit zoekresultaat betekent dat de aandacht voor de Keltische culturen in het Limburgs Museum in zeven jaar zo sterk afgenomen is, dan vraag je je niet alleen af, wat daar de reden van kan zijn, maar ook welke gevolgen dat kan hebben voor de plaats van de Keltische culturen in de geschiedenis van Limburg.

De conservator van het Limburgs Museum heeft zich in een schriftelijke reactie niet expliciet uitgesproken over het resultaat van het online-onderzoek. Wel deed hij daarin nog mede dat hij zou kijken, wat hij er in de toekomst mee zou kunnen doen.

*
* *

Worden voor het zoeken naar informatie over de Keltische culturen in boekvorm verschenen verslagen geraadpleegd van archeologisch onderzoek over uit de Hallstattperiode, de La Tène-tijd en de Romeins-Keltische tijd daterend, in de Lage Landen gevonden materieel cultureel erfgoed, dan kan het gebeuren dat ook daarin geen of in zeer beperkte mate aandacht aan de Keltische culturen wordt besteed.

Dat is onder meer het geval in het boek *De Keltische goud- en zilverschat van Amby*.

Omdat er op de vindplaats van de goud- en zilverschat geen vondsten waren gedaan, die op bewoning van de vindplaats wezen, de vindplaats ook niet als cultusplaats aangemerkt kon worden, en motieven voor het begraven op de vindplaats onduidelijk waren, hebben de auteurs met het oogmerk de schatvondst misschien toch in een bepaalde culturele context te kunnen plaatsen twee werkhypothese gehanteerd.¹³ Eerst hebben zij gepoogd het begraven van de schat te dateren in de periode waarin volgens Julius Caesar de Gallische stam van de Eburonen tegen hem in opstand kwam, om daarna, als zij erin geslaagd zouden zijn de dateringshypothese te bevestigen, te trachten de vindplaats van de schat in het (cultuur)gebied van de Eburonen te localiseren. Zij hebben zich daarbij op het standpunt gesteld dat “de stelling ‘Kelten waren mensen die een Keltische taal spraken’ in de archeologie doorslaggevend is”.¹⁴ (In de **Epiloog** zal uitgebreid op die stelling worden ingegaan in een bespreking van het boek *1000 jaar Kelten* dat die stelling als uitgangspunt heeft.)

Om de vondst van Amby te dateren is die alleen op een aantal technische kenmerken van de munten, zoals legeringssamenstelling en gewicht, vergeleken met andere vondsten van Keltische munten.¹⁵ Met welke nauwkeurigheid laten Keltische munten zich door dergelijke vergelijkingen dateren? Het dateren van vondsten van Keltische munten is op zich al complex.

Omdat er nog steeds onduidelijkheid bestaat over de plaatsen waar Keltische munten werden geslagen,¹⁶ en omdat de vindplaats niet de plaats hoeft te zijn waar munten zijn geslagen, m.a.w. omdat de datering van het slaan niet dezelfde hoeft te zijn als die van het deponeren, rijst de vraag: “Welke vondsten moeten dan met welke vondsten worden vergeleken?” Bovendien zijn vondsten van Keltische munten vaak samengesteld uit verschillende types munten, en kunnen de types van elkaar verschillen in de plaats van herkomst.

De auteurs blijken overigens ook zelf van mening te zijn dat de datering van de Keltische goud- en zilverschatvondst van Amby op nogal wat onzekerheid berust:

- over de datering van het zogenaamde statergedeelte van de muntschat wordt opgemerkt dat “er nauwelijks argumenten voor een alternatieve toewijzing zijn”,¹⁷
- bij de datering van de regenboogshoteltjes is de kanttekening geplaatst dat er “een vertekend beeld” kan zijn ontstaan, doordat de legeringssamenstelling “door oppervlakte-analyse” is bepaald;¹⁸
- gaat het over de datering van de muntschat als geheel, dan wordt er gesproken in termen van “relatieve datering”.¹⁹

Als de datering van de muntschat op zoveel onzekerheid berust, hoe hebben de auteurs die datering dan als uitgangspunt voor een vervolgedenering kunnen gebruiken, die ten doel heeft de muntschat als erfgoed van een cultuur te duiden, die zich ten tijde van die datering in een bepaald gebied zou hebben kunnen doen gelden? Uit de volgende woorden van de auteurs valt op te maken dat met niet minder onzekerheid tot betrokkenheid van de Eburonen besloten zal zijn:

- "In Caesars Commentaren wordt het Ebuoonse gebied slechts in vage termen aangeduid."²⁰;
- " - - - kunnen we ons slechts een globaal beeld vormen van het Ebuoonse territorium."²¹;
- "Een verklaring voor de afwezigheid van de vindplaatsen van Eburonenmunten in wat uitgaande van een mededeling van Caesar de kern van het Ebuoonse gebied zou zijn, valt moeilijk te geven."²²;
- "Hoe het ook zij, - - - , een plausibele alternatieve toewijzing is er simpelweg niet." (Weer net als hierboven: als het niet anders kan, dan - - - !).²³

Kortom, noch de dateringshypothese noch de hypothese over de Eburonen blijkt in de in *De Keltische goud- en zilverschat van Amby* gevolgde redenering te zijn bevestigd, en dat ook nog, terwijl de stelling over de Kelten doorslaggevend zou zijn in de archeologie.

Dat valt eens te meer op, omdat er na de uitgebreide behandeling van enkele technische kenmerken aan de andere kant zo goed als geen aandacht wordt besteed aan de karakteristieke Keltische symboliek. Op de munten van de schat van Amby staan als symbolische motieven afgebeeld: de triskel en het paard. Het paard was op Keltische munten het belangrijkste diermotief,^{24 25} het gebogen-lijnmotief van de triskel komt reeds voor op uit de 5e eeuw v. Chr. daterend Keltisch cultureel erfgoed.²⁶ De auteurs hebben alleen geprobeerd aan te geven, waardoor het afbeelden van de triskel ingegeven zou kunnen zijn: "Het triskelmotief is waarschijnlijk geïnspireerd op de gouden 'regenboogshotels' van het triquetrumtype, die stammen uit het gebied oostwaarts van Bonn."²⁷

En dan zijn we weer terug bij af: vergelijking met andere muntvondsten, maar niet in de eerste plaats om aandacht te besteden aan wat voor Keltische munten zo karakteristiek is: symbolische motieven.

*
* *

Omdat er van mag worden uitgegaan dat Zuid-Nederland en het gebied van de grote rivieren in de IJzertijd en de Romeins-Keltische tijd in de Keltische invloedssfeer hebben gelegen, en omdat uit die perioden daterend, daar gevonden cultureel erfgoed voor een belangrijk deel in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) wordt bewaard, zijn de vijf termen die al voor het zoeken naar informatie over de Keltische culturen op de website van het Limburgs Museum gebruikt zijn, ook ingevoerd op de websites van Museum Het Valkhof (Nijmegen), het Noordbrabants Museum ('s-Hertogenbosch), het Zeeuws Museum (Middelburg) en het RMO.

De resultaten van de zoektocht op de website van Museum Het Valkhof via de ingang 'Collecties - Archeologie' luiden voor alle vijf de termen: "0 resultaten gevonden", ook al wordt in het museum Keltisch cultureel erfgoed bewaard uit onder meer de wagengraven van Wijchen²⁸ en Nijmegen²⁹. In het graf van Wijchen zijn overblijfselen gevonden van een voor de uit de Hallstatt-periode daterende vorstengraven karakteristieke vierwielige wagen, en in het graf van Nijmegen overblijfselen van een voor de uit de La Tène-periode daterende vorsten- en strijdersgraven karakteristieke tweewielige wagen. In het museum worden de vondsten uit de twee graven alleen in algemene zin als hoogtepunten of topstukken uit de prehistorie aangeduid.

In een schriftelijke reactie heeft de conservator van Museum Het Valkhof het resultaat van het online-onderzoek niet ontkend.

Invoering van de vijf zoektermen op de website van het Noordbrabants Museum via de ingangen 'Tentoonstellingen (Archeologie)' en 'Verzamelingen (Historie)' leidde in alle vijf de gevallen tot hetzelfde resultaat als dat van de zoektocht op de website van Museum Het Valkhof: "er zijn geen resultaten gevonden".

De conservator Historische Collecties van het Noordbrabants Museum heeft schriftelijk bevestigd dat de vijf begrippen niet in het Museum worden gehanteerd, en er ter verduidelijking aan toegevoegd: "Met de typering Keltisch gaan wij voorzichtig om, omdat het wat betreft tijd en gebied een elastisch begrip lijkt te zijn."

(Bij een recent bezoek aan het gerenoveerde Noordbrabants Museum bleek de Tempel van Empel in de Archeologische Collectie zelfs niet eens meer als een Gallo-Romeinse tempel aangemerkt te worden, maar als een Romeinse tempel, terwijl er toch een inheemse god in vereerd werd met een Keltische naam: Magusanus, voorafgegaan door een Romeinse bijnaam Hercules.³⁰)

Ook in het Zeeuws Museum bleek het niet te doen gebruikelijk te zijn om de vijf als zoektermen gebruikte begrippen te hanteren. Alleen na invoering van de term 'Keltisch' op de website van het Museum via de ingang 'Collectie' kwam er een melding: een uit de 1e eeuw v. Chr. daterende, op de bodem van de Oosterschelde gevonden spiraalsgewijsgedraaide Keltische bronzen klemarmband (in de La Tène-stijl). Zelfs leidde geen van de vijf zoektermen naar de bekende (Romeins-)Keltische godin Nehalennia. Zij en bij Colijnsplaat en Domburg gevonden overblijfselen van aan haar gewijde Gallo-Romeinse tempels en altaren³¹ lieten zich uiteindelijk via de ingang 'Collectie' terugvinden, maar dan onder 'Rome in Zeeland', een tentoonstelling die in de zomer van 2012 in het Zeeuws Museum is gehouden. Waarom (Romeins-)Keltische cultuuruitingen, zoals Nehalennia (en de Tempel van Empel), presenteren als Romeinse cultuuruitingen?

Het resultaat van de zoektocht op de website van het Zeeuws Museum is door de conservator van het Museum schriftelijk bevestigd.

In het RMO bleek de beschikbaarheid van informatie over de Keltische culturen al even beperkt te zijn. Invoering van de vijf zoektermen op de website van het RMO via de ingang 'Tentoonstellingen - Archeologie van Nederland' resulteerde alleen voor 'Keltisch' in enkele meldingen:

- bronzen zwaard uit de periode prehistorie - 500 v. Chr.;
- koperen munt uit de Romeinse periode, einde van de 1e eeuw v. Chr.;
- koperen munt uit de Romeinse periode, einde van de 1e eeuw v. Chr./begin 1e eeuw na Chr..

Wel erg weinig informatie over een collectie Keltisch cultureel erfgoed waarvan prominente vondsten deel uitmaken, zoals:

- de inhoud van het bekende Keltische vorstengraf van Oss;
- tientallen aan de (Romeins-)Keltische godin Nehalennia gewijde altaren.

Beide cultuuruitingen zijn zeven jaar geleden nog wel door het RMO aan het publiek getoond in de tentoonstelling *Het geheim van de Kelten*.

De conservator Prehistorie Nederland van het RMO heeft in een schriftelijke reactie het zoekresultaat niet ontkend. En zo geraken de Keltische culturen steeds verder in vergetelheid.

*
* *

In hoeverre hebben de RCE en de KNAW toegezien op de bescherming van de Keltische culturen tegen veronachtzaming, in vergetelheid geraken, en afgevoerd worden uit de geschiedenis van de Lage Landen?

Om een antwoord op die vraag te krijgen zijn de zoektermen 'Keltisch', 'Keltische vondsten', 'Keltische archeologie', 'Keltische culturen' en 'Keltisch cultureel erfgoed' ook op de websites van beide instellingen ingevoerd.

Dat leidde bij zoeken op de pagina 'Archief, Bibliotheek & Collecties' van de website van de RCE slechts tot de melding van enkele uit ± 27 na Chr. daterende, bij Stramproy gedane vondsten: twee mantelspelden en een zeldzame Keltische munt.

Bij de KNAW is het Archeologisch Overzicht in het online archiveringssysteem EASY geraadpleegd. Invoering van de vijf zoektermen leverde het volgende resultaat op:

- voor 'Keltisch', 'Keltische culturen' en 'Keltisch cultureel erfgoed': No results;
- voor 'Keltische vondsten' en 'Keltische archeologie':
 - een Keltische munt, gevonden op het terrein van het archeologische monument Cothen-De Zemelen (gem. Wijk bij Duurstede);
 - samenvatting van: Jansen, R. en Fokkens, H. (2007) *Het vorstengraf van Oss rereconsidered Archeologisch onderzoek Oss-Vorstengrafdonk 1997 - 2005*.

In de laatste alinea van die samenvatting menen de auteurs op basis van louter en alleen veronderstellingen te kunnen concluderen dat het in de dertiger jaren van de vorige eeuw door

Holwerda beschreven en besproken rijke prehistorische graf van Oss geen Keltisch vorstengraf (meer) is.³²

Het in een handomdraai afvoeren van het vorstengraf van Oss uit de collectie van het in Nederland gevonden Keltisch cultureel erfgoed werpt een verhelderend licht op de volgende feiten:

- + de eerder beschreven zoektocht op de website van het RMO leidde niet tot een melding van het vorstengraf van Oss³²;
- + de eerste auteur van bovengenoemde publicatie heeft op de posters en in de bijschriften van de in het najaar van 2011 in het Museum voor Religieuze Kunst in Uden gehouden tentoonstelling over het in 2010 bij Uden gevonden rijke prehistorische graf stelselmatig het woord Keltisch niet gebruikt, terwijl wel heel suggestief verwezen werd naar de in de Keltische kerngebieden Zuid-Duitsland en Oost-Frankrijk gevonden, uit zowel de Hallstatt-periode als de La Tène-periode daterende Keltische vorstengraven.

Dus, zelfs tot in de archiveringsystemen van de RCE en de KNAW laat zich geen informatie terugvinden over het zich tot in de Lage Landen hebben doen gelden van de Keltische culturen.

*
* *

Hebben de Keltische culturen dan afgedaan in de geschiedenis van de Lage Landen? Het is nog maar zeven jaar geleden dat in de eerst in het Limburgs Museum en vervolgens in het RMO gehouden tentoonstelling *Het geheim van de Kelten* Keltisch cultureel erfgoed aan het publiek is getoond. Wat is er met de Keltische culturen gebeurd, en wat was daar de bedoeling van? Is er, mede gelet op de resultaten van het online-onderzoek op de websites van de RCE en de KNAW binnen de wetenschappelijke gemeenschap uitgaande van de stelling dat Kelten mensen waren die een Keltische taal spraken (uitgangspunt van het in de **Epiloog** te bespreken boek *1000 jaar Kelten*, en reeds geciteerd op pag. - 4 - in de bespreking van het boek *De Keltische goud- en zilverschat van Amby*) met goedkeuring van de overheid een stilzwijgende afspraak gemaakt dat de Keltische culturen hebben afgedaan in de geschiedenis van de Lage Landen? Als dat zo zou zijn, zou dat een *testimonium paupertatis* zijn.

Voorkom dat de Keltische culturen gemaakt worden tot culturen zonder naam, tot ladingen die geen dekkende vlag meer hebben. Is het nog te voorkomen? Hoe lang de Keltische culturen in Nederland al ondergewaardeerd worden, laat het volgende zien. In 1991 is in Venetië mede onder auspiciën van de KNAW een tentoonstelling gehouden over de Kelten in Europa, getiteld: *The Celts*.³³ De Nederlandse inzending bestond slechts uit één voorwerp: een in Nijmegen in een uit de tweede helft van de 1e eeuw v. Chr./de eerste helft van de 1e eeuw na Chr. daterend Romeins graf gevonden, met Keltische motieven versierde bronzen spiegel, uit het toenmalige Provinciaal Museum G.M. Kam (Nijmegen), nu deel uitmakend van de vaste tentoonstelling Archeologie van Museum Het Valkhof, met in het bijschrift de kanttekening dat de spiegel van Engels-Keltische herkomst zou zijn.³⁴ En zo werd er in de tweeëntwintig jaar geleden gehouden tentoonstelling *The Celts* al geen informatie gegeven over toen al bekende vondsten, zoals het eerste bij Oss gevonden Keltische vorstengraf, de wagengraven van Wijchen²⁸ en Nijmegen²⁹, de overblijfselen van honderden glazen La Tène-armbanden uit Nederland bezuiden de grote rivieren³⁵ en de vele Keltische munten³⁶.

Toon respect voor de Keltische culturen, in de eerste plaats door er opnieuw kennis van te nemen, en in de tweede plaats door onderzoek ernaar niet verder uit de weg te gaan. De provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland hebben 500.000,- euro van de RCE ontvangen om de Romeinse *Limes*, de noordgrens van het Romeinse Rijk, bij een breed publiek onder de aandacht te brengen. Hoe lang moet waardevol Keltisch cultureel erfgoed, zoals de rijke prehistorische graven van Oss (2x)^{32 37}, Wijchen²⁸, Uden³⁸, Baarlo³⁹, Horst³⁹, Meerlo³⁹, Mook³⁹, Overasselt⁴⁰, Nijmegen²⁹ en Koningsbosch⁴¹, nog wachten op hernieuwd onderzoek? Voor het in bewerking nemen van nieuwe onderwerpen op het gebied van de Keltische culturen is het van belang te beseffen dat van het totale materiële Keltische culturele erfgoed waarschijnlijk nog geen vijf procent bekend is.⁴²

Epiloog

Het ziet er naar uit dat de situatie met betrekking tot de plaats van de Keltische culturen in de geschiedenis van de Lage Landen nog alarmerender is dan hiervóór geschetst.

In 2009 is het boek *1000 jaar Kelten* verschenen met de volgende stelling als uitgangspunt: “Kelten waren mensen die een Keltische taal spraken.” De bedoeling van de stelling wordt duidelijk uit de mededeling van de auteur van het boek dat het om zich ook met de Keltische archeologie te kunnen bezighouden noodzakelijk is de stelling van de taal naar de cultuur uit te breiden. Volgens de auteur is het hanteren van het begrip Keltisch voortaan: “Makkelijk zat.”⁴³

Het ziet ernaar uit dat met de stelling een eenvoudig instrument in handen gegeven is om Keltisch cultureel erfgoed op echtheid te toetsen. In het op de pag. 4 - 6 besproken boek *De Keltische goud- en zilverschat van Amby* wordt de stelling zelfs al “doorslaggevend in de archeologie” genoemd.

Zou gebruikmaking van de stelling als toetssteen kunnen bijdragen aan verbetering van de beschikbaarheid van informatie over de Keltische culturen?

De auteur tracht op basis van de stelling een beschrijving te geven van de Keltische culturen.

Echter, al meteen in de eerste zin van het boek kondigt hij aan dat dat niet een gemakkelijk uitvoerbare opdracht zou worden: “De Kelten waren altijd door geheimzinnigheid omgeven.”⁴⁴ Later, bij het poneren van de stelling, voegt hij daar nog de opmerking aan toe dat “dit cultuurbegrip minder eenduidig is dan de taal”.⁴³ De opdracht blijkt ook moeilijk uitvoerbaar geweest te zijn. Dat valt op te maken uit de volgende zin op de achterzijde van de omslag: “Toch blijft de kennis over onze voorouders in nevelen gehuld.” Door de stelling over de Kelten als uitgangspunt te nemen viel weinig anders te verwachten. In wezen doet de auteur door de taal als criterium te gebruiken niets anders dan mensen die een Keltische spreken een naam geven, ook al kan hij naar zijn zeggen door de stelling naar de cultuur uit te breiden ook hun cultuur als Keltisch omschrijven. Wat heeft het bovendien voor zin om voor de beschrijving van 1000 jaar geschiedenis van een cultuur de taal van die cultuur als uitgangspunt te nemen, wanneer die gedurende de 1000 jaar dat die cultuur zich heeft doen gelden, niet door de dragers van die cultuur gebruikt is om hun ideeën, denkbeelden en overtuigingen op schrift tot uitdrukking te brengen. Er zijn althans geen geschriften en inscripties met toelichtende en bevestigende informatie over onder meer uit die tijd daterende archeologische vondsten gevonden. Zelf merkt de auteur in dit verband op dat “wij niet veel weten over de taal uit onze streken, het Gallisch, en dat naar die taal nog veel onderzoek moet worden verricht.”⁴⁵

Daar komt nog bij dat een taal gewoonlijk genoemd wordt naar het volk dat de drager is van de cultuur waarvan die taal een belangrijke kenmerkende uiting is, en niet omgekeerd.

Of zich in bepaalde gebieden Keltische culturen hebben doen gelden/of bepaalde gebieden in de invloedssferen van die culturen hebben gelegen, laat zich nagaan door in die gebieden gevonden, voor die culturen karakteristieke uitingen/elementen te bestuderen.

In *1000 jaar Kelten* zijn negentien pagina's gewijd aan de taal,⁴⁶ maar is slechts een deel van een pagina gewijd aan de wijze waarop de dragers van de Keltische culturen het wezen van de door hen gemaakte voorwerpen en van door hen verrichte handelingen, zoals rituelen, trachten weer te geven.⁴⁷ Zij bedienden zich daarvoor van symbolische beeldbronnen. Op en in voorwerpen van velerlei aard verwerkten zij tekens, motieven, en patronen, zoals gebogen-lijn-, dier- en plantemotieven.⁴⁸ Verder wordt helemaal geen aandacht besteed aan de belangrijke plaats die water innam in de Keltische religieuze beleving. Zowel gedurende de Hallstatt-periode als gedurende de La Tène-periode zijn kostbare voorwerpen, zoals sieraden, en wapens, munten en dieren als offergaven in water gedeponneerd. Keltische cultusplaatsen waren veelal bij water - vooral bronnen, rivieren, meren en moerassen - gelegen.⁴⁹

Typerend voor de wijze waarop de auteur van *1000 jaar Kelten* de Keltische culturen benadert, is ook zijn conclusie over de wisselwerking tussen de Keltische cultuur en de Romeinse cultuur: “De laatste fase van de Keltische beschaving op het West-Europese continent werd bijna helemaal door de Romeinen beïnvloed, zeg maar gedomineerd.”⁵⁰ De werkelijkheid was evenwel anders. Zoals reeds in de bespreking van de nieuwe vaste tentoonstelling van het Thermenmuseum vermeld, bleef het inheemse element niet alleen vertegenwoordigd in de religie, maar ook in tradities, zoals die van het smeden en de kleding. Vermeldenswaard in dit verband zijn ook de cultussen van Romeins-Keltische godheden in de Gallo-Romeinse tempels van Elst³⁰, Empel³⁰, Colijnsplaat³¹ en Domburg³¹. In het beeld van trouw blijven aan de eigen cultuur past bovendien het feit dat zich halverwege de 2e eeuw na Chr. in Noricum (Zuid-Duitsland ten oosten van de Inn en het huidige Oostenrijk) en Gallië een

opleving heeft voorgedaan van Keltische tradities op het gebied van de religie, de kunst en verschillende ambachten. Met betrekking tot de kunst wordt wel van Renaissance gesproken.⁵¹ Zou de stelling over de Kelten strikt worden toegepast, dan zou bijvoorbeeld de La Tène-cultuur niet meer als Keltische cultuur aan te merken zijn, zolang niet eerst onomstotelijk is komen vast te staan dat diegenen die destijds bij La Tène duizenden voorwerpen in het Meer van Neuchâtel gedeponeerd hebben, een Keltische taal hebben gesproken. Zo zou uitbreiding van de stelling van de taal naar de cultuur ook het einde van de Keltische culturen in de geschiedenis van de Lage Landen kunnen betekenen. Over het met elkaar in verband brengen van linguïstische gegevens en archeologische gegevens wordt in *Die Kelten in Deutschland* de volgende waarschuwing afgegeven: “Die Sprachwissenschaft hatte damit unbemerkt eine ethnische Bezeichnung auf eine linguïstische Klassifikation übertragen - mit verhängnisvollen Folgen für die Archäologie. - - - man darf Sprache und Ethnos nicht in einen Topf werfen.”

Literatuur

- Aldhouse Green, M., *Celtic Art - Reading the Messages*, Aldhouse Green, M., ed.. London, Calmann & King Ltd, 1996.
- Clerinx, H., *1000 jaar Kelten*, Clerinx, H., ed.. Leuven, Davidsfonds/Kampen, Uitgeverij Omniboek, 2009.
- De Vries, J., *Keltisch cultureel erfgoed - door toepassing van de Archeologie - in nieuw perspectief*, De Vries, J., ed.. Voerendaal, J. de Vries, 2006.
- De Vries, J., *Everzwijnbeeldjes - Archeologische vondsten verwijzen naar een Keltische traditie*, De Vries, J., ed.. Bergeijk, Stichting Eicha, 2012.
- Green, M.J., *Dictionary of Celtic Myth and Legend*, Green, M.J., ed.. London, Thames & Hudson Ltd, 1997.
- Megaw, R. and V., *Celtic Art - From its beginnings to the Book of Kells*, Megaw, R. and V., eds. New York, Thames & Hudson Inc., 2001.
- Roymans, N. en Dijkman, W., *De Keltische goud- en zilverschat van Amby*, Roymans, N. en Dijkman, W., eds. Utrecht, Uitgeverij Matrijs, 2010.
- Rieckhoff, S. und Biel, J., *Die Kelten in Deutschland*, Rieckhoff, S. und Biel, J., eds. Stuttgart, Konrad Theiss Verlag, 2001.
- Verhart, L., *Op zoek naar de Kelten*, Verhart, L., ed.. Utrecht, Uitgeverij Matrijs, 2006.

¹ De Hallstatt-cultuur ontleent haar naam aan het bij Salzburg gelegen Hallstatt, waar in 1846 rijke uit de Vroege IJzertijd daterende graven blootgelegd zijn, die een verscheidenheid aan voorwerpen bevatten, zoals wapens, sieraden, aardewerk en bronzen vaatwerk. De La Tène-cultuur is genoemd naar La Tène, gelegen aan het Meer van Neuchâtel, waar in 1857 duizenden voor een groot deel kostbare, met karakteristieke symbolische motieven versierde, uit de Midden-IJzertijd en de Late IJzertijd daterende voorwerpen te voorschijn zijn gekomen.²

² Rieckhoff und Biel, *Forschungen und Forscher*: 35.

³ Rieckhoff, S. und Fichtl, S., in: *Keltenstädte aus der Luft*, Rieckhoff, S. und Fichtl, S., eds. Stuttgart, Konrad Theiss Verlag, 2011: 9.

⁴ Lichtenberg, L., Nieuwe vaste tentoonstelling in Thermenmuseum - Nieuwe presentatie, in: *Archeologie Magazine* 2012 (02): 30.

⁵ Marx, P., Romeinse revolutie in Limburg, citaat uit Dagblad *De Limburger* van 13 april 2012, op [www.http://forum.mestreechonline.nl/showthread.php?p=154585](http://forum.mestreechonline.nl/showthread.php?p=154585)

⁶ De Vries (2006), 42, en daarin aangehaalde literatuur.

⁷ Van Daele, B., in: *Het Romeinse Leger*. Leuven, Davidsfonds, 2003.

⁸ Radnoti, A., Zwei römische Jochbeschlüge aus Augusta Rurica, in: *PROVINCIALIA - Festschrift für Rudolf Laur Belart*, o.r.v. Schmid, E., Berger, L., Bürgin, P. Basel/Stuttgart, Schwabe & Co Verlag, 1968: 170 - 184.

⁹ Rogge, M., Braeckman, K. en De Mulder, G., in: *Het Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen - Site Velzeke*, Rogge, M., Braeckman, K. en De Mulder, G., eds. Zottegem (Velzeke, België), PAMZOV, 1996: 27.

¹⁰ De Grooth, M. en Mater, B., in: *Een huis voor altijd*, De Grooth, M. en Mater, B., eds. Maastricht, Bonnefontenmuseum, 1997: 87.

-
- ¹¹ De Vries (2012), 16 (bronzen everkopje van Maastricht), en 35 - 38 (rol van het everzwijn in de Keltische voorstellingswereld).
- ¹² Green, Boar: 44 en 45.
- ¹³ Roymans en Dijkman, 17.
- ¹⁴ Roymans en Dijkman, 37.
- ¹⁵ Roymans en Dijkman, 18 - 30.
- ¹⁶ Kellner, H.-J., Coinage, in: *The Celts*, Moscati, S., Frey, O.H., Kruta, V., et al., eds. New York, Rizzoli, 1999: 475 - 484.
- ¹⁷ Roymans en Dijkman, 22.
- ¹⁸ Roymans en Dijkman, 23.
- ¹⁹ Roymans en Dijkman, 29.
- ²⁰ Roymans en Dijkman, 33.
- ²¹ Roymans en Dijkman, 34.
- ²² Roymans en Dijkman, 34/35.
- ²³ Roymans en Dijkman, 35.
- ²⁴ Megaw, *The Celtic Zoo*: 160 - 163.
- ²⁵ Green, Horse: 120 - 122.
- ²⁶ Aldhouse Green, 123.
- ²⁷ Roymans en Dijkman, 19.
- ²⁸ De Vries (2006), 14 - 17, en daarin aangehaalde literatuur.
- ²⁹ De Vries (2006), 20 - 22, en daarin aangehaalde literatuur.
- ³⁰ Derks, A.M.J., in: *Goden. tempels en rituele praktijken - De transformatie van religieuze ideeën en waarden in Romeins Gallië*. Academisch Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 1996: 90 - 93, 122 en 123.
- ³¹ Stuart, P., Nieuws over Nehalennia. *Zeeland* 1997; 6(2): 41 - 64.
- ³² Holwerda, J.H., Een vroeg Gallisch vorstengraf bij Oss. *Oudheidkundige Mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden* (Leiden) 1934; 15: 39 - 52.
- ³³ *The Celts*, Moscati, S., Frey, O.H., Kruta, V., et al., eds. Milano, Bompani, 1991.
- ³⁴ Dunning, G.C., An engraved bronze mirror from Nijmegen, Holland with a note on the origin and distribution of the type, in: *Archeological Journal* 1928; 85: 69 - 79.
- ³⁵ Peddemors, A., Latèneglasarmringe in den Nederlanden, in: *Analecta Praehistorica Leidensia* 1975; VIII: 93 - 145.
- ³⁶ Roymans, N. and Van der Sanden, W., Celtic Coins from the Netherlands and their Archeological Context, in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1980; 30.
- ³⁷ Jansen, R. en Fontijn, D.R., Vorstengraven op de Maashorst. Een tweede vorstengraf van Oss, in: *Archeobrief* 2010 (1): 2 - 6.
- ³⁸ Zie pag. 9 en 10.
- ³⁹ De Grooth, M. en Quik, T., in: in de grond gevonden - *de archeologische verzameling van het Bonnefantennmuseum*. Maastricht, Bonnefantennmuseum, 1989: 31 en 35.
- ⁴⁰ Swinkels, L., Archeologische noviteiten uit Museum Het Valkhof: raadsels rond bronzen kogels - De grafvondst van Overasselt, in: *Numaga Jaarboek* 2011: 135 - 137.
- ⁴¹ Zie beschrijving 'Rijk Keltisch vrouwengraf ontdekt in Koningsbosch' (gevonden in 2004/2005, en gepresenteerd in januari 2006) op www.acvu.nl
- ⁴² Megaw, IN SEARCH OF THE CELTS: 11/12.
- ⁴³ Clerinx, 17.
- ⁴⁴ Clerinx, 9.
- ⁴⁵ Clerinx, 30.
- ⁴⁶ Clerinx, 15 - 33.
- ⁴⁷ Clerinx, 68.
- ⁴⁸ De Vries (2006), 11, en daarin aangehaalde literatuur.
- ⁴⁹ Green, Water: 223 en 224.
- ⁵⁰ Clerinx, 93.
- ⁵¹ Rieckhoff und Biel, *Das Erbe der Kelten*: 269 - 271.